

IŠLAIDŲ IR NAUDOS ANALIZĖS TAIKYMO GALIMYBĖS VALSTYBĖS PRIIMAMOMS REGULIAVIMO PRIEMONĖMS VERTINTI

Romualdas Ginevičius¹, Šarūnas Bruzgė²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ¹romualdas.ginevicius@adm.vgtu.lt; ²vvfievk@vv.vgtu.lt

Įteikta 2008-01-25; priimta 2008-06-30

Santrauka. Šiuolaikinėje ekonomikoje pagrindinius rinkos veiksmus reguliuoja pati rinka. Nepaistant to, valstybės vaidmuo ekonomikoje vis dar išlieka didelis, ir vargu ar rinka galėtų efektyviai egzistuoti be valstybės įsikišimo. Valstybė turėtų imtis reguliuojamųjų veiksmų tose srityse, kur laisvoji rinka pati nėra pajėgi greitai ir efektyviai spręsti problemas visuomenės naudai. Prieš priimant sprendimą dėl vienos ar kitos reguliavimo priemonės įgyvendinimo, turi būti detalios išnagrinėtos ir įvertintos tikėtinas jos poveikis. Šiuo metu Lietuvoje Respublikos Vyriausybės patvirtinta Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodika neužtikrina kokybiško sprendimo poveikio vertinimo. Straipsnyje nagrinėjama užsienio šalių praktika, išlaidų ir naudos analizės (pasaulinėje praktikoje plačiai taikomos nagrinėjant investicinius projektus) taikymo galimybės valstybės priimamoms reguliavimo priemonėms vertinti. Pateikiami pagrindiniai išlaidų ir naudos analizės principai, nagrinėjamos valstybės reguliavimo priemonių vertinimo galimybės. Straipsnio pabaigoje atliekamas hipotetinės reguliavimo priemonės vertinimas. Atliktas vertinimas rodo, kad išlaidų ir naudos analizės metodas nors turi trūkumų, galėtų labai pagerinti planuojamų priimtų reguliavimo priemonių vertinimo kokybę.

Reikšminiai žodžiai: valstybės reguliavimo priemonės, rinka, sprendimai, poveikis, vertinimas, išlaidų ir naudos analizė.

POSSIBILITIES OF USING THE COST-BENEFIT ANALYSIS FOR THE EVALUATION OF THE GOVERNMENT REGULATION MEASURES

Romualdas Ginevičius¹, Šarūnas Bruzgė²

Vilnius Gediminas Technical University, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lithuania
E-mails: ¹romualdas.ginevicius@adm.vgtu.lt; ²vvfievk@vv.vgtu.lt

Received 25 January 2008; accepted 30 June 2008

Abstract. In today's economy the main market factors are self-regulated by the market. Despite that, the government role in economics is still substantial and the market most probably can not exist without it. In situations when the market itself can not quickly and effectively respond to problems for the benefit of the society the government still have to take the leading role. However, decisions on the regulating measures to be implemented have to be made with care and thoroughly evaluated in advance. The current methodology on the evaluation of regulating measures imposed by the government of Lithuania does not ensure transparent and thorough evaluation of the regulating measures. The article reviews foreign practice and examines the possibilities of using the cost-benefit analysis (used world-wide for the evaluation of investment projects) for governments for the evaluation of the regulation measures to be implemented. Specific features of the cost-benefit analysis are examined and the specific needs of evaluation of the regulation measures are being addressed. The hypothetical example of application

of the methodology is presented. The conclusions are drawn at the end - the cost-benefit analysis even though having some drawbacks is found to be able to significantly improve the quality of the analysis of possible impact of the implementation of regulating measures.

Keywords: regulating measures of the government, market, decisions, impact, evaluation, cost-benefit analysis.

1. Įvadas

Šiuolaikinėje ekonomikoje pagrindinius rinkos veiksnius reguliuoja pati rinka. Nepaistant to, valstybės vaidmuo ekonomikoje vis dar išlieka didelis, ir vargu ar rinka galėtų efektyviai egzistuoti be valstybės įsikišimo (Bond, Samuelson 1986; Doyle, Wijnbergen 1984; Black, Hoyt 1989; Martinkus, Žilinskas 2001). Valstybinio rinkos reguliavimo tikslas turėtų būti rinka, funkcionuojanti visuomenės naudai plačiaja prasme. Valstybės valdymo institucijų intervencija į rinkos funkcionavimą, t. y. įvairių reguliavimo priemonių įgyvendinimas, gali būti pateisinamas tik tais atvejais, kai rinka nėra pajėgi pati spręsti problemas visuomenės naudai arba be valstybės įsikišimo rinkos susiregulavimas užtruktų ilgiau (Nicolaidis *et al.* 2005; Venetoklis 1998).

Siekiant šio tikslo, priimant sprendimus dėl vienos ar kitos reguliavimo priemonės įgyvendinimo, turi būti detaliai įvertintas tikėtinas jos poveikis. Tai leistų užtikrinti, kad įsikišimo į rinkos veikla nauda bus didesnė už jos išlaidas. Deja, šiuo metu valstybės valdymo institucijų priimamų sprendimų išankstiniai vertinimai dažniausiai nėra išsamūs, priimamų rinkos reguliavimo priemonių vertinimai yra paviršutiniški ir neleidžia užtikrinti, kad priimamų sprendimų nauda ilgoje perspektyvoje bus didesnė už jų įgyvendinimo sąnaudas (Hahn *et al.* 2000).

Lietuvoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodika taip pat neužtikrina kokybiško sprendimo poveikio vertinimo.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti galimybę valstybės priimamų rinkos reguliavimo priemonių vertinimui naudoti pasaulinėje praktikoje investicinių projektų analizei plačiai taikomą Išlaidų ir naudos analizės metodiką. Straipsnyje pateikiamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. priimto nutarimo Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ vertinimas, išanalizuoti šiuo nutarimu patvirtintos metodikos teigiami ir neigiami bruožai. Toliau nagrinėjami pagrindiniai išlaidų ir naudos analizės principai, tyrinėjamos valstybės reguliavimo priemonių vertinimo galimybės.

Straipsnio pabaigoje atliekamas hipotetinės reguliavimo priemonės vertinimas, pateikiamos atliktos analizės išvados.

2. Išlaidų ir naudos analizės taikymo galimybės valstybės priimamoms reguliavimo priemonėms vertinti

2.1. Verslo valstybinio reguliavimo poreikis

Šiuolaikinės valstybės poveikis ekonomikai pasireiškia per:

- Išlaidas (finansavimą) – įvairios socialinės išmokos, infrastruktūros kūrimo finansavimas, investicijos į mokslinius tyrimus.
- Mokesčius – pridėtinės vertės mokestis, pajamų mokestis, įvairūs akcizai ir t. t.
- Reguliavimą (įstatymus) – verslui reikalingos teisinės bazės kūrimas ir priežiūra, produktų kokybės reikalavimai, aplinkosauginiai reikalavimai ir t. t.
- Valstybinių įmonių steigimą ir valdymą (Wonnacott P., Wonnacott R. 1998).

Bendrajai prasme valstybės reguliuoja ekonomiką dėl įvairių priežasčių. Šiame straipsnyje laikysimės Didžiosios Britanijos Jos Didenybės išdo žaliojoje knygoje suformuluotos nuomonės, kad valstybė turi imtis reguliuojamų veiksmų tose srityse, kur laisvoji rinka pati nėra pajėgi greitai ir efektyviai spręsti problemų visuomenės naudai plačiaja prasme (The Green Book 2000). Visuomenės nauda laikysime ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę naudą visai šaliai, ir naudą kiekvienam jos piliečiui.

Kadangi valstybės intervencija į rinkos funkcionavimą gali turėti ir neigiamų pasekmių (Neumark, Wascher 1992; Dertouzos, Karoly 1992; Perloff 1980; Pashigian 1979; DeVany *et al.* 1982), pvz., konkurencijos iškraipymas, verslo plėtros stabdymas, nedarbas ir pan., reguliavimo priemonių įvedimas turi būti gerai tinkamai įvertintas. Dažni ir nepagalvoti veiksmai gali duoti trumpalaikį teigiamą efektą, tačiau ilgoje perspektyvoje pasirodyti esantys visiškai neefektyvūs ar net žalingi.

2.2. Valstybės priimamų reguliavimo priemonių vertinimas užsienio šalyse

Užsienio šalyse, valstybės priimamų reguliavimo priemonių vertinimas yra įprastas dalykas. Viešųjų paslaugų teikimas yra valstybės įsipareigojimas. Valstybės institucijos privalo užtikrinti, kad viešosios lėšos yra leidžiamos toms veikloms, kurios užtikrina didžiausią naudą visuomenei (The Green Book 2000).

Siekiant skatinti efektyvesnių reguliavimo priemonių kūrimą JAV įvairios valstybinės agentūros atlieka numatomų įvesti reguliavimo priemonių ekonominį vertinimą, kurio

tikslas – nustatyti, ar priemonės nauda yra verta jos išlaidų ir ar pasirinkta geriausia problemos sprendimo alternatyva (Hahn *et al.* 2000). Siekiant padidinti agentūrų atskaitomybę, JAV prezidento vadybos ir biudžeto tarnybai buvo pavesta peržiūrėti visų pagrindinių reguliavimo priemonių vertinimus. Ši tarnyba yra išleidusi ir specifines gaires, kuriose pateikiama tokių priemonių ekonominio vertinimo „geroji praktika“ (Economic Analysis... 1996).

Siekiant suvienodinti numatomų priimti viešojo sektoriaus sprendimų vertinimo metodus ir padidinti skaidrumą Didžiojoje Britanijoje, Jos Didenybės išdas išleido žaliąją knygą. Žalioji knyga nustato gaires, kuriomis turi vadovautis viešojo sektoriaus institucijos, priimdamos sprendimus tiek dėl valstybės lėšų panaudojimo, tiek dėl įvairių reguliavimo normų įvedimo. Remiantis minėtomis gairėmis, numatomos įgyvendinti priemonės analizuojamos tokiais aspektais:

1. Priemonės tikslams pasiekti galimų alternatyvų vertinimas.
2. Priemonės poveikio vertinimas pinigine išraiška (kur įmanoma).
3. Visų tinkamų priemonės alternatyvų išlaidų ir naudos vertinimas (The Green Book 2000).

Viešojo sektoriaus institucijos, rengdamos savo gaires, turi suderinti jas su žaliojoje knygoje išdėstytais principais.

Kanadoje valstybės institucijų priimamų sprendimų vertinimo politikoje įtvirtintas rezultatai pagrįstos vadybos bei atskaitomybės principas, pagal kurį, pvz., Iždo taryba, priimdama sprendimus dėl naujų programų ar iniciatyvų, turi aiškiai išdėstyti:

- Politiką, programą ar iniciatyvą įgyvendinant dalyvaujančių partnerių funkcijas bei atsakomybę.
- Politikos, programos ar iniciatyvos tikslus ir rezultatus, numatomą poveikį, planuojamas vykdyti veiklas bei joms reikalingus išteklius.
- Politikos, programos ar iniciatyvos sėkmės vertinimo strategiją, nurodant išlaidų ir poveikio rodiklius.
- Politikos, programos ar iniciatyvos vertinimo darbų grafiką.
- Ataskaitų teikimo tvarką (Evaluation Policy 2001).

Naujojoje Zelandijoje valstybės priimamoms reguliavimo priemonėms vertinti nepriklausomai viena nuo kitos susikūrė dvi sistemos. Ekonomikos ministerijos palaikė Australijoje taikomą išlaidų ir naudos analize pagrįstą Reguliacinio poveikio ataskaitos sistemą. Kita sistema, priešingai, susijusi su reguliavimo priemonės atitikties teisiniams ir konstitucijos principams, patikrinimu. Ši sistema paremta ministrų kabineto įkurtu specialiu patariamoju *ad hoc* komitetu (Teisės patariamasis komitetas), sudarytu iš nepriklausomų teisės ekspertų, atsakingų už

minėtų principų identifikavimą. Naujosios Zelandijos ministrų kabinetui teikiami sprendimų siūlymai turi būti patikrinti tiek pagal Reguliavimo poveikio ataskaitos, tiek pagal Teisės patariamojo komiteto reikalavimus (Wilkinson 2003). Teisės patariamasis komitetas taip pat yra išleidęs ir specifines gaires, kurios nustato pagrindinius klausimus dėl teisinės bazės keitimo proceso, jos turinio. Jos taikomos įvairiems teisės aktams (reglamentams, taisyklėms, įsakymams ir pan.) (Guidelines on Process... 2001).

2.3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės naudojama sprendimų projektų poveikio vertinimo metodika

2003 m. vasario 26 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“, kuriame patvirtino Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodiką. Šios metodikos tikslas – reglamentuoti sprendimų projektų poveikio vertinimą, t. y. įteisinti reikalavimą, priimant sprendimus įvertinti galimas jų įgyvendinimo pasekmes, taip pagerinant valstybės institucijų ir įstaiigų priimamų sprendimų kokybę (Lietuvos Respublikos Vyriausybės... 2003). Taigi valstybiniu lygmeniu Lietuvoje yra teisės aktas, kuriuo nustatoma prievolė įvertinti numatomų priimti sprendimų poveikį.

Šiame nutarime poveikio vertinimu laikomas sprendimo priėmimo procesas, kurio metu surenkama ir analizuojama informacija ir (metodikoje nustatytais aspektais bei tvarka) įvertinamas rengiamo sprendimo projekto įgyvendinimo galimas teigiamas ir (ar) neigiamas ilgalaikis ir (ar) trumpalaikis poveikis (Lietuvos Respublikos Vyriausybės... 2003).

Teigiamu minėtos metodikos bruožu galima laikyti tai, kad ji taikoma visų pirma praktiškai visoms verslo aplinką Lietuvoje galinčioms paveikti valstybinėms institucijoms, t. y. kai sprendimo rengėjai yra valstybės institucijos ir įstaiigos, valstybės tarnautojai, darbo grupės, komisijos ir pan. Be to, sprendimų projektais laikomi norminių teisės aktų projektai, norminių teisės aktų koncepcijų projektai, strateginių sprendimų, strategijų, programų, sutarčių, derybinių pozicijų projektai (Lietuvos Respublikos Vyriausybės... 2003). Metodikos pabaigoje pateikiamas klausimynas, kuris, nors ir palengvina vertintojo darbą, tuo pačiu metu gali jį apriboti arba kelti nereikalingų klausimų.

Siekiant išsamiai įvertinti valstybės intervencijos poveikį reikia įvertinti daugybę įvairių veiksnių, galinčių turėti lemiamą įtaką priemonės poveikiui (Tamošiūnienė *et al.* 2006).

Remiantis minėtos metodikos 4 ir 5 punktais, tiek bazinį, tiek išplėstinį vertinimą atlieka projekto rengėjai, o nepriklausomi ekspertai ir (ar) mokslo institucijos gali būti pasitelkiami tik tuomet, kai sprendimo projektas yra ypač sudėtingas ir reikia specifinio techninio ar kitokio pasi-

rengimo, žinių bei įgūdžių, kurių projekto rengėjai neturi. Šiuo atveju sprendimas dėl poveikio vertinimo detalumo paliekamas pačiam rengėjui ir nėra jokių konkrečių kriterijų, kurių taikymas leistų užtikrinti, kad sprendimas bus tinkamai įvertintas.

Metodikoje taip pat nėra nurodomas galimo poveikio vertinimo laikotarpis – poveikis valstybės finansams apsiriboja tik trumpalaikiu 3 metų laikotarpio vertinimu. Siekiant ilgalaikės naudos visuomenei, sprendimų poveikio vertinimas turi apimti kur kas ilgesnį laikotarpį nei 3 metai.

2.4. Išlaidų ir naudos analizė

Išlaidų ir naudos analizė (angl. *cost-benefit analysis*) pasaulinėje praktikoje plačiai taikoma investiciniams projektams vertinti. Dėl metodikos universalumo ji plačiai naudojama tiek verslo projektams, tiek valstybės lėšomis finansuojamiems investiciniams projektams vertinti. Analizė apima gausybę su projektu susijusių aspektų, pradedant alternatyvų ir baigiant rizikos vertinimu.

Atsižvelgiant į metodikos universalumą ir išsamumą daroma prielaida, kad ji gali būti naudojama ir valstybės valdymo institucijų priimamų reguliavimo priemonių, skirtų verslo sektoriui reguliuoti, analizei, taip pagerinant kokybinį numatomų priimtų sprendimų vertinimą.

Išlaidų ir naudos analizę galima būtų suskirstyti į tris pagrindines dalis:

1. Alternatyvų vertinimas.
2. Finansinė ir ekonominė analizė.
3. Rizikos ir jautrumo analizė.

Alternatyvų vertinimas apima vertinimo etapą, kuriuo nagrinėjamos numatomo pasiekti tikslo alternatyvos.

Finansinė analizė apima finansinių duomenų vertinimą, tam dažniausiai pasitelkiamas diskontuotų pinigų srautų modelis. Jis leidžia įvertinti nagrinėjimo objekto pajamas ir išlaidas ilgu laiko periodu. Modelio esmė paprasta – visi nagrinėjamo objekto teigiami ir neigiami pinigų srautai išdėstomi laike, atsižvelgiant į planuojamą jų atsiradimo laiką, vėliau, diskontuojant ateities pinigų srautus, gaunama jų vertė šiandieną. Tai ypač aktualu vertinant, pvz., tam tikras valstybės reguliavimo priemones, kurių tikėtina nauda turi pasireikšti per 5 ar 10 metų.

Ekonominė analizė pratęsia finansinės analizės skaičiavimus, papildydama juos nefinansine nauda ar išlaidomis – teigiamas arba neigiamas poveikis aplinkos apsaugai, pagerėjusi arba pablogėjusi žmonių sveikata ir pan. Siekiant sujungti finansinius objekto rezultatus pasirinktu laikotarpiu su ekonominiais rezultatais, jie turi būti išreikšti pinigine išraiška.

Finansinę ir ekonominę analizę galima laikyti pagrindinėmis ir svarbiausiomis analizės dalimis, todėl joms šiame straipsnyje bus skiriamas daugiausia dėmesio.

Rizikos ir jautrumo analizė apima esminių, galinčių turėti didelę įtaką projekto ar priemonės rezultatams, veiksnių, tokių kaip, pvz., verslo projektų atveju – pajamų dydis, infliacija ir pan., analizę. Jautrumo analizės metu išskiriami „jautriausi“ arba, kitais žodžiais tariant, tie veiksniai, kurių nežymus pasikeitimas gali turėti didelę įtaką galutiniam rezultatui. Identifikavus tokius veiksnius rizikos analizės metu vertinama jų pasireiškimo tikimybė.

2.5. Išlaidų ir naudos analizės taikymo galimybės valstybės priimamoms reguliavimo priemonėms vertinti

Analizės pradžioje turėtų būti įvertinamos reguliavimo priemonės alternatyvos. Šio vertinimo metu atliekama tikslui pasiekti galimų būdų analizė, išrenkama ir pagrindžiama (kodėl būtent ši alternatyva buvo pasirinkta) efektyviausia alternatyva. Šioje vertinimo dalyje turėtų būti pagrįstas valstybės intervencijos į rinkos funkcionavimą poreikis.

Išskyrus pagrindinę – geriausią – alternatyvą, pereinama prie finansinės pasirinktos alternatyvos analizės. Svarbu pažymėti, kad reguliavimo priemonės nukreiptos į verslo subjektus. Tokiu atveju tai yra labai svarbi analizės dalis. Kadangi valstybė gali padaryti poveikį verslo aplinkai tik tais atvejais, kai rinka pati savaime negali išspręsti problemų, labai svarbus yra *status quo* alternatyvos aprašymas.

Pradedant finansinę analizę būtina nusistatyti pradines prielaidas, kurios bus naudojamos visos analizės metu. Šios prielaidos apima: analizuojamo laikotarpio pasirinkimą; diskonto normos nustatymą; infliacijos dydžio nuostatas ir pan.

Analizuojamo laikotarpio pasirinkimas

Analizuojamas laikotarpis yra reguliavimo priemonės taikymo trukmė, kurios duomenys bus naudojami priemonei vertinti. Pvz., jei tikimasi, kad priemonė buvo taikoma 10 metų, toks turėtų būti ir analizuojamas laikotarpis. Jei planuojama, kad priemonės poveikis truks ilgiau nei jos taikymas, laikotarpį galima būtų pratęsti, tačiau labai ilgo (pvz., 30 metų ir daugiau) laikotarpio pasirinkimas kelia tam tikrų sunkumų. Sudarant prognozes labai ilgam laikotarpiui, gerokai mažėja jų tikslumas. Atsižvelgiant į tai, nerekomenduojama pasirinkti ilgesnio nei 20 metų periodo. Jei tikėtinas didelis poveikis ilgesnį laiko periodą, skaičiavimus rekomenduojama papildyti naujais likutinės vertės duomenimis, t. y. visus tiriamo reiškinio teigiamus bei neigiamus piniginius srautus, kurie nepatenka į analizę išreikšti vienu dydžiu, kuris atspindėtų jų vertę analizuojamo laikotarpio pabaigoje. Tokiu būdu supaprastinamas labiausiai darbo imlios (dėl sudėtingo duomenų prognozavimo) ir nedidelę įtaką galutiniams rezultatams (dėl diskontavimo) turinčios analizės dalies atlikimas.

Diskonto normos nustatymas

Siekiant tinkamai įvertinti ateities piniginius srautus, svarbus vaidmuo tenka diskonto normai. Diskonto normos dydis lemia ateities piniginių srautų vertę šiandien. Kuo didesnė diskonto norma, tuo mažiau reikšmingi ateities duomenys galutiniam rezultatui. Išlaidų ir naudos analizėje yra išskiriamos dvi diskonto normos – finansinė ir socialinė (Guide to Cost-Benefit... 2008).

Finansinė diskonto norma

Vienas iš bendriausių diskonto normos apibūdinimų yra alternatyviosios kapitalo išlaidos (Guide to Cost-Benefit... 2008). Atsižvelgiant į šį apibrėžimą diskonto norma turi būti nustatyta duotajai šaliai duotuoju laiku. Yra trys pagrindiniai metodai, kurie gali būti taikomi finansinei diskonto normai nustatyti:

- Minimalių alternatyviųjų kapitalo išlaidų nustatymas.
- Maksimalaus diskonto normos limito nustatymas.
- Nustatyta diskonto norma.

Minimalios alternatyviosios kapitalo išlaidos – valstybės investicijų arba valstybės vertybinių popierių metinė grąžos norma.

Maksimalus diskonto normos limitas – tai geriausios galimos ir atsisakytos investicijos grąžos dydis. Praktikoje tai dažniausia investicijų į tarptautinių vertybinių popierių portfelius finansinė grąža ilguoju laikotarpiu.

Nustatyta diskonto norma naudojama tada, kai norima išvengti sudėtingų diskonto normos dydžio skaičiavimų. Tokiais atvejais paprasčiausiai naudojamos atitinkamų valstybinių institucijų nustatyta rekomenduotina normos dydžiu.

Siekiant aiškumo ir skaidrumo vertinant numatomus priimti sprendimus, t. y. kad visos priemonės būtų vertinamos remiantis vienodomis prielaidomis, rekomenduojama naudotis nustatyta diskonto norma. Kadangi Lietuvoje tokios normos nustatyta nėra, siūloma taikyti Europos Komisijos rekomenduotiną investicinių projektų finansinės analizės realią diskonto normą – 5,5 proc. (Guide to Cost-Benefit... 2008).

Socialinė diskonto norma

Socialinė diskonto norma naudojama ekonominėje analizėje vertinant visuomenės požiūri į ateities naudą ar ateities išlaidas, lyginant su nauda ar išlaidomis šiandieną. Esant netobulai kapitalo rinkai, šis dydis gali skirtis nuo finansinės diskonto normos (Guide to Cost-Benefit... 2008).

Literatūroje ir pasaulinėje praktikoje galima rasti daug būdų šiai normai nustatyti. Pasaulio banko nustatyta 10 proc. ekonominė grąžos norma yra laikoma gana aukšta norma ir gali būti taikoma tik geriausiems projektams.

Dažniausia šalys nusistato žemesnę už tarptautinių finansų institucijų nustatytą socialinę diskonto normą. Europos Sąjungos šalyse ši norma dažniausiai svyruoja nuo 4 proc. iki 6 proc.

Pagrindiniai socialinės diskonto normos apskaičiavimo būdai yra šie:

- Tradicinis būdas, kuris numato, kad viešos investicijos turėtų turėti tą pačią grąžą kaip ir privačios.
- Alternatyvus būdas paremtas ilgo laikotarpio ekonomikos augimo dydžiu.
- Trečiu būdu yra nustatoma standartinė diskonto norma, atspindinti realaus augimo prognozes.

Kaip ir finansinės diskonto normos atveju, Lietuvoje nėra patvirtintos standartinės diskonto normos, todėl rekomenduojama naudoti Europos Komisijos pateiktą 6 proc. diskonto normą, kuri bene geriausiai atspindi visų išvardytų metodų pagrindines idėjas (Guide to Cost-Benefit... 2008).

Korekcijos dėl infliacijos

Analizė gali apimti labai ilgą, pvz., iki 20 m. laikotarpį ir šio laikotarpio piniginius srautus, tad didelę reikšmę galutiniams rezultatams gali turėti infliacija ir jos dydis. Naudojant nominalias kainas reikalingos korekcijos dėl infliacijos, o šioms – infliacijos prognozės, todėl analizėje rekomenduojama naudoti realias kainas. Taip išvengiama rezultatų iškraipymų dėl galimų infliacijos pokyčių, o kartu supaprastinamas ir pats analizės atlikimas.

2.5.1. Finansinė analizė

Finansinė numatomos įvesti reguliavimo priemonės analizė turėtų apimti tiesiogines finansines reguliavimo pasekmes, pvz.:

- Poveikį valstybės finansams:
 - kiek valstybei kainuos reguliavimo priemonės įvedimas?
 - kiek padidės arba sumažės įplaukos į valstybės arba savivaldybių biudžetus?
- Kitos tiesioginės su priemonės įvedimu susijusios išlaidos.

Norint tiksliai atlikti analizę, būtina atskirti pajamas ir išlaidas, kylančias dėl reguliavimo priemonės, nuo pajamų ir išlaidų, kylančių dėl kitų veiksnių, t. y. turi būti nagrinėjamos pajamos ar išlaidos, kurios patiriamos išskirtinai dėl priimto rinką reguliuojančio sprendimo.

Į minėtas tiesiogines finansinio reguliavimo pasekmes teritoriniu požiūriu turėtų būti traukiami tik to regiono ar vietovės duomenys, kur numatomas reguliavimo priemonės taikymas arba poveikis. Sukaupiti duomenys vėliau turi būti apdorojami sudarant pinigų srautų lentelę, pamečiu išdėstant visas numatomas pajamas ar išlaidas (1 lentelė).

1 lentelė. Sprendimo dėl reguliavimo priemonės finansinės lentelės pavyzdys

Table 1. Decision on regulating norm - example of financial analysis

Eil. Nr.		Mln. Lt				
		Metai				
		0	1	...	9	10
1	Valstybės biudžeto pajamų padidėjimas	15	20	...	25	25
					
5	Papildomos mokesčio administravimo išlaidos	-1,5	-2	...	-2,5	-2,5
	...					
	Grynasis pinigų srautas
	Grynoji dabartinė vertė	...				

Diskontavę grynąjį pinigų srautą gausime reguliavimo priemonės finansinę grynąją dabartinę vertę. Teigiama vertė reikš, kad priemonė finansiniu požiūriu yra efektyvi.

2.5.2. Ekonominė analizė

Ekonominėje reguliavimo priemonės analizėje turi būti išskirtas ekonominis, socialinis, aplinkosauginis ir kt. priemonės poveikis.

Ekonominės analizės sudedamosios dalys yra šios:

- Fiskalinės korekcijos.
- Išorės veiksnių korekcijos.
- Šešėlinių kainų korekcijos.

Fiskalinių korekcijų ir šešėlinių kainų korekcijų tikslas – ištaisyti rinkos kainų „netobulumus“, t. y. kainos koreguojamos atsižvelgiant į galimus rinkos kainų iškraipymus dėl subsidijų, mokesčių ir pan. Atsižvelgiant į tai, kad vertinimo objektas yra pati reguliavimo priemonė, o ne investicinis projektas, kurį vertinant fiskalinės ar šešėlinių kainų korekcijos gali turėti reikšmingą įtaką galutiniams rezultatams, sprendimui dėl reguliavimo priemonės įvedimo vertinti šių sudedamųjų dalių naudojimas nėra tikslingas.

Išorės veiksnių korekcija, priešingai, yra viena pagrindinių analizės dalių. Ji turi apimti visą priemonės ekonominę (taip pat ir finansinę) poveikį tiek verslo subjektų, tiek gyventojų pajamoms ir išlaidoms, t. y. į analizę turi būti įtrauktos tos išlaidos ir pajamos, kurias gali patirti reguliavimo subjektai, galutiniai vartotojai ir gyventojai, taip pat socialinių ir aplinkosauginių poveikį. Šioje dalyje apibrėžiama reguliavimo priemonės nauda ar išlaidos, t. y. analizuojamos visos teigiamos ir neigiamos reguliavimo priemonės pasekmės (pvz., aplinkos taršos mažinimas, išsaugotos žmonių gyvybės ir pan.).

Svarbu pažymėti, kad pasekmės turi būti kiek įmanoma įvertintos kiekybiškai. Dažnai būtent reguliavimo priemonių ekonominė nauda pateisina jų taikymą, todėl šiai daliai turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Jei finansinė reguliavimo priemonės grynoji dabartinė vertė yra neigiama, ekonominės analizės rezultatai turi parodyti, ar priemonė iš tiesų yra neefektyvi.

Ši dalis kartu yra ir labiausiai komplikuoata. Socialinės, aplinkosauginės naudos visuomenei įvertinimas pinigine išraiška visada sukelia daug diskusijų ir prieštaravimų (pvz., kiek verta išsaugota žmogaus gyvybė?), todėl taikant vieną ar kitą naudos vertimo pinigine išraiška metodą, būtina pateikti jo pagrindimą. Kur naudos išreikšti pinigais neįmanoma, būtina kuo tiksliau kiekybiškai apibrėžti pačią naudą (pvz., išsaugota 100 žmonių gyvybių, sergamumas vėžiu sumažės 30 proc. ir pan.).

Įvertinus ekonominę priemonės poveikį, ekonominės analizės duomenimis papildoma finansinė analizė (2 lentelė) ir pritaikius socialinę diskonto normą apskaičiuojama ekonominė grynoji dabartinė vertė. Jei ši vertė teigiama – reguliacinė norma yra efektyvi ir turi būti įgyvendinama. Jei neigiama – normos įvedimas turėtų būti atidėtas.

2 lentelė. Sprendimo dėl reguliavimo priemonės ekonominės analizės lentelės pavyzdys

Table 2. Decision on regulating norm - example of economic analysis

Eil. Nr.		Mln. Lt				
		Metai				
		0	1	...	9	10
1	Valstybės biudžeto pajamų padidėjimas	15	20	...	25	25
					
5	Papildomos mokesčio administravimo išlaidos	-	-2	...	-	-
	...	1,5			2,5	2,5
	...					
10	Sumažėjusi aplinkos apsaugos tarša	25	30	...	50	50
	...					
15	Sulėtėjusi verslo įmonių plėtra	-10	-15	...	-20	-20
	...					
	Grynasis ekonominis pinigų srautas
	Grynoji ekonominė dabartinė vertė	...				

2.5.3. Rizikos ir jautrumo analizė

Šioje dalyje nustatoma, kurie veiksniai turi didžiausią įtaką reguliavimo priemonės poveikiui. Remiantis Europos Komisijos rekomendacine išlaidų ir naudos analizės

metodika, veiksniai, kurių reikšmės 1 proc. pasikeitimas lemia 5 proc. grynosios dabartinės vertės pasikeitimą, yra laikomi esminiais (Guide to Cost-Benefit... 2008).

Taigi atliekant jautrumo analizę visų pirma išskiriami veiksniai, kurie turi lemiamą įtaką reguliavimo normos tikslams pasiekti. Didinant arba mažinant minėtų veiksnių dydžių reikšmes, matomas dabartinės grynosios vertės pasikeitimas. Tokiu būdu nustatomas šių dydžių jautrumas. Sprendimo poveikiui vertinti ši analizės dalis yra labai svarbi, pvz., siekiant padidinti biudžeto pajamas, planuojama įvesti papildomą mokesčių tam tikros grupės prekėms. Tokiu atveju būtina įvertinti, kiek pasikeis minėtų grupių prekių vartojimo mastas ir kokią įtaką tai turės galutiniam reguliavimo priemonės tikslui – papildomoms biudžeto pajamoms.

Vadinamieji „jautrūs“ arba esminiai veiksniai toliau nagrinėjami rizikos analizėje. Jos tikslas – nustatyti šių dydžių pasikeitimo tikimybę. Net ir labai „jautrus“ veiksnys, jei jo dydžio pasikeitimo tikimybė yra minimali (pvz., staigus benzino vartojimo apimtys sumažėjimas), gali būti įvertintas kaip priimtinas ir dėl jo reguliavimo priemonės įgyvendinimo nevertėtų atsisakyti.

Apibendrinant galima teigti, kad naudojant jautrumo ir rizikos analizės duomenis nustatoma tikimybė, jog reguliavimo norma iš tiesų bus efektyvi.

3. Išlaidų ir naudos analizės metodo taikymo valstybės priimamai reguliavimo priemonei pavyzdinis vertinimas

Toliau pateikiamas hipotetinis numatomos priimti reguliavimo priemonės vertinimas. Šio vertinimo tikslas – praktiškai pademonstruoti išlaidų ir naudos analizės metodo taikymo galimybes reguliavimo normos poveikiui vertinti.

Kurortinio miestelio savivaldybė įgyvendina miestelio patrauklumo turistams didinimo programą. Programoje numatyta padidinti vietinę rinkliavą už leidimą prekiauti vietinėje turgavietėje. Šia priemone siekiama pagerinti estetinį turgavietės vaizdą, sukuriant turistams patrauklią infrastruktūrą, taip pat pagerinti darbo sąlygas turgavietėje dirbantiems žmonėms.

Priemonės alternatyvų vertinimas

Įvedamos rinkliavos alternatyvos galėtų būti šios:

- *Status quo* – palikti turgavietę nerekonstruotą.
- Turgavietės rekonstrukcijai naudoti savivaldybės biudžeto lėšas.
- Padidinti rinkliavos dydį už leidimą prekiauti viešojoje vietoje.

Status quo – savivaldybei nesiėmus jokių aktyvių veiksmų, miestelio turgavietė liks nerekonstruota. Turgavietės infrastruktūra yra pasenusi, neatitinka šiuolaikinių porei-

kių. Dėl prasto estetinio vaizdo ir elementarių patogumų nebuvimo turgavietės lankytojų skaičius pastaruosius trejus metus tik mažėjo. Turgavietės infrastruktūros būklė taip pat lėmė, kad miestelį lankantys turistai vengia šios vietos.

Turgavietėje šiuo metu prekiauja pavieniai asmenys, nesusijungę į vieną didesnę organizaciją. Turgavietės rekonstrukcijai reikalingos didelės investicijos (1,5 mln. Lt), kurių atsipirkimas turgavietėje prekiaujantiems asmenims dėl jų kaitos (vietinę rinkliavą renkančios ir jų apskaitą tvarkančios savivaldybės duomenimis, vidutinis asmens prekybos laikas sudaro dvejus metus) neatsipirks, todėl pati rinka (šiuo atveju turgavietės prekeiviai) negali greitai ir efektyviai spręsti problemos – savarankiškai įvykdyti prekyvietės rekonstrukcijos.

Turgavietės rekonstrukcijai naudoti savivaldybės biudžeto lėšas. Tai finansiniu požiūriu pati „paprasciausia“ alternatyva, tačiau ji turi kelias esmines neigiamas savybes. Visų pirma tai yra „sunkiausia“ alternatyva savivaldybei, kurios biudžetas yra labai ribotas. Be to, savivaldybė įgyvendina miestelio patrauklumo turistams didinimo programą, todėl lėšos reikalingos ir kitoms programoms priemonėms. Kadangi turgavietė yra pajamas generuojanti savivaldybės turto dalis, savivaldybės biudžeto lėšų skyrimas jos rekonstrukcijai turi būti svarstomas tik tuo atveju, jei neįmanomi kiti finansavimo būdai.

Padidinti rinkliavos dydį už leidimą prekiauti viešojoje vietoje. Savivaldybės užsakymu atlikti finansiniai skaičiavimai rodo, kad padidinus savivaldybės rinkliavą už prekybą vietinėje turgavietėje, papildomos pajamos leistų savivaldybei turgavietės rekonstrukciją vykdyti paskolos lėšomis. Rinkliavos dydį galima būtų didinti dviem etapais: pirmuoju rinkliavą padidinti 15 proc., antruoju (po 3 metų) – dar 5 proc. Paskolos suma būtų 1,5 mln. litų, paskolos grąžinimo laikotarpis – 5 metai. Turgavietės rekonstrukciją finansuojant paskolos lėšomis, laisvos savivaldybės biudžeto lėšos galėtų būti skirtos kitoms įgyvendinamos miestelio patrauklumo turistams didinimo programoms priemonėms finansuoti.

Įvertinus tris alternatyvas savivaldybės tikslams pasiekti, priimtinausia yra trečioji alternatyva, t. y. turgavietės rekonstrukciją finansuoti paskolos lėšomis, padidinant vietinės rinkliavos už prekybą turgavietėje dydį.

Finansinė analizė

Prielaidų nustatymas. Pagrindinės pasirinktos alternatyvos vertinimo prielaidos yra šios:

Analizuojamas laikotarpis – įgyvendinus priemonę numatoma, kad kitą kartą infrastruktūra turėtų būti atnaujinta po maždaug 7 metų. Atsižvelgiant į tai, kad priemonei įgyvendinti numatoma imti 5 metų laikotarpio paskolą, o numatomos rekonstruoti infrastruktūros gyvavimo laikas – 7 metai, analizuojamu laikotarpiu pasirinksiame 7 metų periodą.

3 lentelė. Hipotetinio modelio finansinės analizės lentelė

Table 3. Financial analysis of hypothetical model

Išlaidų kategorija	Tūkst. Lt							
	Metai							
	0	1	2	3	4	5	6	7
Išlaidos	1 500	375	360	345	330	315	0	0
Investicijos	1 500							
Paskolos grąžinimas		300	300	300	300	300		
Palūkanų mokėjimas		75	60	45	30	15		
Pajamos	1 500	180	200	220	300	300	300	450
Banko paskola	1 500							
Papildomos pajamos iš rinkliavos		180	200	220	300	300	300	300
Likutinė vertė								150
Grynasis pinigų srautas	0	-195	-160	-125	-30	-15	300	450
Akumuliuotas pinigų srautas		-195	-355	-480	-510	-525	-225	75
Finansinė diskonto norma	5,5 %							
Grynoji dabartinė vertė	56,19 Lt							

Nuostatos dėl infliacijos – remiantis pastarųjų metų infliacijos nepastovumu (infliacijos dydis kito nuo defliacijos iki 3 proc. infliacijos), priemonei vertinti nenaudosime korekcijų dėl infliacijos, t. y. bus naudojamos realios kainos ir reali diskonto norma.

Finansinė diskonto norma – Europos Komisijos rekomenduojama reali finansinė diskonto norma yra 5,5 proc., ją ir naudosime skaičiuodami.

Tokį patį principą taikysime ir nustatydami socialinę diskonto normą – taikysime Europos Komisijos rekomenduojamą 6 proc. normą.

Likutinės vertės nustatymas – priemonės analizės paibaigoje tikimasi, kad iš sukurtos infrastruktūros tinkamos toliau naudoti liks tik tam tikros bendrosios infrastruktūros dalys (pvz., vandentiekis). Laikoma, kad tuo metu jos bus išnaudotos tik puse savo tinkamo naudoti laikotarpio, todėl likutine verte laikysime šios infrastruktūros dalies įsigijimo išlaidas padalintas iš 2, t. y. $300\,000\text{ Lt} / 2 = 150\,000$.

Įgyvendintos priemonės poveikis valstybės finansams pasireikš padidėjusiomis savivaldybės pajamomis iš vietinės rinkliavos, tačiau kartu padidės ir savivaldybės išlaidos paskolai grąžinti. Papildomų išlaidų, susijusių su rinkliavos administravimu, nenumatoma, rinkliava bus renkama taip pat kaip ir šiuo metu, pasikeis tik jos dydis. Paskola projektui įgyvendinti bus imama iš savivaldybės turimos kredito linijos, todėl papildomų išlaidų, susijusių su paskolos administravimu, taip pat nenumatoma.

Finansinės analizės duomenys pateikiami apibendrintoje lentelėje (3 lentelė).

Remiantis pateiktais finansinės analizės duomenimis, galima daryti išvadą, kad turgavietės rekonstrukcijos projektas finansiškai atsiperka per 7 metus – grynoji dabartinė vertė teigiamoji. Kadangi akumuliuotas pinigų srautas paskolos grąžinimo laikotarpiu bus neigiamas, todėl šiam laikinam lėšų stygiui turės būti panaudotos savivaldybės lėšos. Numatoma, kad šis lėšų stygius bus finansuojamas iš tos pačios rinkliavos lėšų.

Ekonominė analizė

Išorės veiksnių korekcijos. Įgyvendinus priemonę jos socialines ir ekonomines išlaidas sudarys didesnė vietinė rinkliava, kuri, tikėtina, pasireikš didesnėmis kainomis turgavietėje. Šios išlaidos teks turgavietėje prekiaujančioms asmenims ir pirkėjams. Laikysime, kad socialinės ir ekonominės išlaidos bus lygios savivaldybės papildomai surinktos rinkliavos dydžiui. Šiuo atveju išlaidų skirstymas prekeiviams ir vartotojams yra sudėtingas, nes neaišku, kokią papildomų išlaidų dalį prisiims prekeiviai ir kokią pirkėjai. Atsižvelgiant į tai, kad šis skirstymas reguliavimo normos įvedimo vertinimui esminės įtakos neturi, jis nebus atliekamas.

Socialinės ir ekonominės priemonės pajamomis galima laikyti pagerėjusį estetinį turgavietės vaizdą ir pagerėjusias darbo sąlygas turgavietėje dirbantiems žmonėms. Darbo sąlygų pagerėjimas įvertintas vykdant prekyvietėje dirbančių žmonių apklausą – buvo klausiama, kokią lėšų sumą jie sutiktų papildomai sumokėti už galimybę dirbti geresnėmis sąlygomis.

4 lentelė. Hipotetinio modelio ekonominės analizės lentelė**Table 4.** Economic analysis of hypothetical model

Tūkst. Lt

Išlaidų kategorija	Metai							
	0	1	2	3	4	5	6	7
Išlaidos	1 500	555	560	565	630	615	300	300
Investicijos	1 500							
Paskolos grąžinimas		300	300	300	300	300		
Palūkanų mokėjimas		75	60	45	30	15		
Papildomos išlaidos prekyviams ir vartotojams		180	200	220	300	300	300	300
Pajamos	1 500	590	700	720	800	800	800	950
Banko paskola	1 500							
Papildomos pajamos iš rinkliavos		180	200	220	300	300	300	300
Darbo sąlygų pagerėjimas		70	80	80	80	80	80	80
Papildomas lėšų srautas dėl miestelio patrauklumo turistams didinimo programos		340	420	420	420	420	420	420
Likutinė vertė								150
Grynasis pinigų srautas	0	35	140	155	170	185	500	650
Socialinė diskonto norma	6 %							
Grynoji dabartinė vertė	1,345 Lt							

Turistams patrauklios infrastruktūros sukūrimas buvo įvertintas remiantis planuojamu papildomų lėšų srautu į savivaldybės teritoriją, įgyvendinus miestelio patrauklumo turistams didinimo programą. Savivaldybės specialistų vertinimu, 7 proc. šio lėšų srauto bus gauta dėl patrauklios turgavietės infrastruktūros.

Ekonominės analizės duomenys pateikiami 4 lentelėje.

Ekonominės analizės rezultatai – didelė teigiama ekonominė grynoji dabartinė vertė – rodo didelį teigiamą reguliavimo normos įvedimo rezultatą, t. y. reguliavimo priemonę verta įgyvendinti.

Rizikos ir jautrumo analizė

Šioje analizės dalyje bus identifikuojami veiksniai, kurių dydžių pasikeitimas gali turėti lemiamą įtaką priemonės poveikiui, t. y. veiksniai, kurių dydžio 1 proc. pasikeitimas lemia 5 proc. grynosios dabartinės vertės pasikeitimą. Apibendrinti analizės rezultatai pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė. Rizikos ir jautrumo analizės lentelė**Table 5.** Risk and sensitivity analysis

Veiksny	GDV pasikeitimas, veiksniai padidėjus ar sumažėjus 1 proc.
Investicijos	1,01 proc.
Papildomos pajamos iš rinkliavos	0,99 proc.

Remiantis atlikta jautrumo analize „jautrių“ veiksnių nenustatyta. Rizikos analizės atlikti nereikia.

Analizės išvados

Atlikus planuojamos reguliavimo priemonės išlaidų ir naudos analizę, daroma išvada, kad reguliavimo priemonė turi būti įgyvendinta.

4. Išvados

Šiuo metu Lietuvoje galiojanti Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodika neužtikrina kokybiško sprendimo poveikio vertinimo.

Išlaidų ir naudos analizės metodas gali būti taikomas vertinant institucijų planuojamus priimti sprendimus dėl rinkos reguliavimo priemonių įvedimo. Metodas leidžia išsamiai įvertinti numatomų įvesti priemonių poveikį tiek tiesioginiu finansiniu, tiek ir plačiu ekonominiu ir socialiniu aspektais. Lyginant su Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta metodika, išlaidų ir naudos analizė leidžia nuosekliai ir detalai įvertinti priemonės poveikį visą jos taikymo laikotarpį, o Vyriausybės pateikta metodika apsiriboja daugeliu klausimų, detalių atsakymų į kuriuos nereikalaujama. Vyriausybės metodikoje neapibrėžiamas ir poveikio laiko veiksnys, kuris yra ypač svarbus įgyvendinant ilgalaikius socialinius ir ekonominius tikslus orientuotas priemones.

Išlaidų ir naudos analizės metodas taip pat turi trūkumų – tikslus priemonės poveikio prognozavimas ilgą laikotarpį (tiek finansinių, tiek ekonominių ir socialinių duomenų) susijęs su duomenų paklaidos rizika. Taip pat nėra konkrečių ir vienareikšmiškų metodų ekonominei ir socialinei projekto naudai bei išlaidoms paversti pinigine išraiška. Metodikos taikymas neeliminuoja rizikos, kad vertinimas bus atliktas paviršutiniškai, siekiant įdiegti reguliavimo priemones, kurių pagrindinis tikslas – trumpalaikių politinių, o ne ilgalaikių visuomenės tikslų siekimas.

Nepaisant išvardintų trūkumų išlaidų ir naudos analizės taikymas galėtų gerokai pagerinti planuojamų priimti reguliavimo priemonių vertinimo kokybę.

Literatūra

- Black, D.; Hoyt, W. 1989. Bidding for firms, *American Economic Review* 5(79): 1249–1256.
- Bond, E.; Samuelson, L. 1986. Tax holidays as signals, *American Economic Review* 4(76): 820–826.
- Dertouzos, J. N.; Karoly, L. A. 1992. *Labor Market Responses to Employer Liability*. Santa Monica, Calif.: RAND Institute for Civil Justice.
- DeVany, A. S.; Gramm, W. L.; Saving, T. R.; Smithson, C. W. 1982. The Impact of Input Regulation: The Case of the U.S. Dental Industry, *Journal of Law and Economics* 25: 367–381.
- Doyle, C.; van Wijnbergen, S. 1984. Taxation of Foreign Multinationals: A Sequential Bargaining Approach to Tax Holidays, *CEPR Discussion Papers* 25: 15–17.
- Economic Analysis of Federal Regulations Under Executive Order 12866*. 1996. Office of Management and Budget.
- Evaluation Policy*. 2001. Treasury Board of Canada Secretariat.
- Guide to Cost-Benefit Analysis of Investment Projects*. 2008. European Commission, 19–41.
- Guidelines on Process and Content of Legislation*. 2001. Legislation Advisory Committee
- Hahn, R. W.; Burnett, J. K.; Chan, Y.-H. I.; Mader, E. A.; Moyle, P. R. 2000. *Assessing the Quality of Regulatory Impact Analyses*. Working Paper. AEI-Brookings Joint Center for Regulatory Studies.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 276 „Dėl sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo“.
- Martinkus, B.; Žilinskas, V. 2001. *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
- Neumark, D.; Wascher, W. 1992. Employment Effects of Minimum and Subminimum Wages: Panel Data on State Minimum Wage Laws, *Industrial and Labor Relations Review* 46(1): 55–81.
- Nicolaides, P.; Kekelelis, M.; Buyskes, P. 2005. *State Aid Policy in the European Community*. The Hague: Kluwer Law International. 137 p.
- Pashigian, B. P. 1979. Occupational Licensing and the Interstate Mobility of Professionals, *Journal of Law and Economics* 22(1): 1–25.
- Perloff, J. M. 1980. The Impact of Licensing Laws on Wage Changes in the Construction Industry, *Journal of Law and Economics* 23: 409–428.
- Tamošiūnienė, R.; Šidlauskas, S.; Trumpaitė, I. 2006. Investicinių projektų efektyvumo daugiakriterinis vertinimas, *Verslas: teorija ir praktika* 7(4): 203–208.
- The Green Book*. 2000. Appraisal and Evaluation in Central Government. HM Treasury. Treasury Guidance. London.
- Venetoklis, T. 1998. *Evaluation and monitoring of business aid in Finland*. Applicant enterprises projects and distributors of aid in industrially declining regions, a quantitative approach. Government Institute for Economic Research, Helsinki.
- Wilkinson, B. 2003. Evaluating Government Regulations, *Agenda* 4(10): 325–326.
- Wonnacott, P.; Wonnacott, R. 1998. *Mikroekonomika*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 71–84.

Romualdas GINEVIČIUS. Doctor Habil, Professor. Rector of Vilnius Gediminas Technical University (VGTU).

Author of 10 books, monographs, about 200 research articles. Research interests: market, economy, theory of organizations.

Šarūnas BRUZGĖ. Doctoral student of Vilnius Gediminas Technical University, Department of Economics and Management of Enterprises. Research interests: government intervention in the market, state aid, multicriteria valuation methods.